

ВАСО ТОМАНОВИЋ

О ЗНАЧЕЊИМА ПРЕЗЕНТА

Садашњост може говорно лице исказивати не само глаголом, него, међу осталим, и прилогом *saga* као што прошлост или будућност може исказати прилозима *šaga*, *onga*, па је при испитивању значења презента потребно да се разгледа значење ових речи. Временском значењу ових прилога у просторном погледу одговарају прилози *obge*, *šu*, *onge*, па је потребно да се од њих почне испитивање, а у вези с тим и од показних заменица *obaj*, *šaj*, *onaј* (стсл. *съ*, *шъ*, *онъ*).

Најуже значење заменице *obaj*, *-a*, *-o* је указивање на онога који је, или оно што је најближе говорном лицу. То може да буде и део тела говорног лица. Оно може нпр. показујући своје око рећи: „Боли ме *obo* око”.

Заменица *šaj*, *-a*, *-o* означаје некога или нешто што се налази ближе оному којему се говори, нпр.: „*Taj* човек што стоји покрај тебе.” Ако то лице указује на некога или на нешто, онда се поготово сматра да је то њему ближе, па му у том случају и део свог тела означаје заменицом *šaj*, *-a*, *-o*; нпр. на питање: „Боли ли те *obo* око?” одговара (ако је доиста тако): „Јест, боли ме *šo* око.”

Заменица *onaј*, *-a*, *-o* означаје лице или ствар која је по страни од оних који учествују у говору. Пошто свако лице гледа из своје перспективе, оно што један показује заменицом *obaj* то други показује заменицом *šaj* и обрнуто, те се у дијалогу једно исто лице или ствар, према томе ко говори, означаје сад једном а сад другом заменицом (као што се и једна иста особа, према томе ко је показује, означаје сад заменицом првог, сад другог, а сад трећег лица).

Објекти који се показују овим заменицама могу да захватају мањи или већи простор (*obo зрно*, *obo брго*, *obo језеро*, и т. д.). Може се показивати и оно што се не запажа за време говора, него се само замишља (анафорско значење). Говорно лице оживљује у својој машти слику објекта о којему говори, па зато сматра да му је ближи него његовом сабеседнику и употребљава заменицу *obaj*, нпр.: „Овај човек о којему ти причам.” Онај објект о којему му говори његов сабеседник говорно лице сматра да је ближи сабеседнику, јер му он у сећању изазива његову слику, па зато употребљава заменицу *šaj*, нпр.: „*Taj* човек о којему ми причаш.” Ако се говори о некоме или нечему о чему се раније говорило,

пошто је та претстава изазвана у сећању једнако удаљена од свих који учествују у говору, показује се заменицом *онај*, нпр.: „*Онај* човек о којему сам ти причао.” Ту исту заменицу употребљава говорно лице и ако говори о некоме или о нечему што му је говорио његов сабеседник, јер је и то од свих који учествују у разговору временски удаљено, нпр.: „*Онај* човек о којему си ми причао.”

Значењима показаних заменица аналогна су и значења прилога за место: *obge*, *џу*, *онде* (у лат. *hic* значи и *овај* и *obge*). Прилог *obge* означаје место које у разговору говорно лице показује, а које је њему ближе него ономе коме управља говор. Ако неко покаже нпр. оштрицом оловке тачку која означаје средиште нацртаног круга; он ће рећи: „*Obge* је средиште круга,” али ако ту исту тачку не показује он него његов сабеседник, он ће рећи: „*Ту* је средиште круга.” Исту ће заменицу употребити и ако његов сабеседник покаже неку другу тачку у том кругу, ма колико он био мален. На исти ће начин означити и неку тачку на свом телу; ако га неко, додирући нпр. његову чељуст, запита: „Боли ли те *obge*?”, он ће одговорити (ако је доиста тако): „Јест *џу* ме боли”, али ако сам покаже то место, рећи ће: Овде ме боли”. Прилогом *онде* говорно лице означаје место изван подручја које означаје прилозима *obge*, *џу*.

Сва ова места могу да захватају и мању и већу површину као и показне заменице. Може се као и у наведеним примерима означавати само једна тачка, а може и већи простор; нпр. кад се каже: „овде у овом углу”, „овде у соби” (кући, граду, и т. д.); кад се успоређује с другим планетама, може се рећи и: „овде на Земљи”, где се прилог *obge* односи на читаву земаљску куглу. У основи ових прилога увек се налази однос према оном простору који је супротан оном који се њима означаје: што је већи један, то је већи и други. Ово је разумљиво кад се узме у обзир да се обим опажаја, претстава и појмова може сужавати и раширивати према потреби онога о чему се мисли и говори. У свим овим случајевима онај који прилогом *obge* означаје простор о којем говори, ако се тај простор пружа изван његова дохвата, треба да се налази на једној тачки простора означеног тим прилогом, па било то негде и на његовом крају; нпр. ако живи негде на периферији Југославије, може рећи: „*obge* у Југославији”.

Како показна заменица тако и прилог за место може се употребити и у неодређеном значењу. У примерима: „*Na svak čas ga uspomena s mnozijek mjesta gore cvijelja od rodaka ondi ubijena, ovdj od mila prijatelja. Gundulić*” Ак. Р.; „*Opazio sam ovdje ondje koju pogrešku*” („*možda prema njem. hic und da*”)” иб. прилози *obge*, *онде* (овди, онди) не показују само два поједина места, него неодређен број поближе неодређених места. Тако и кад се рече: „*То је пустиња, само овде види се по које дрво*”, и т. д. У примеру: „*Gde je cvet tu je med*” Ак. Р. такође се не мисли на једно него на неодређен број неодређених места, јер се не исказује претстава једног одређеног цвета, него појам који обухвата све могуће

цветова је изражена хиперболички, јер има цветова у којима (сада).

У прилогу *obge* налази се показна заменица *съ* као што с, у саставу прилога *obge* налази показна заменица *объ* (тако и показне заменице *шь, онъ* у саставу прилога *шага, онда, стел. шюга, онъга*). Као што показна заменица у прилогу за место показује место у простору, тако у прилогу за време показује место у временском низу. Прилог *saga* показује место у том низу на које говорно лице указује и означаје га као време истовремено с његовим говором. Што је временски близу замишља се као нешто што је близу у простору, а што је временски удаљено замишља се као нешто што је удаљено у простору (сличност је и у томе што је, аналогно просторној перспективи, слика која се оживљује у памћењу све нејаснија у колико је временски удаљенија). Зато се за садашњост употребљава временски прилог у чијем се саставу налази заменица којом се показује оно што је најближе, а за прошлост и будућност временски прилог у чијем се саставу налази заменица која показује оно што је даље. Изрази за простор и време, као што је познато замењују се често у језику, што се види и из примера: „ja (t. j. a) kad čuo cetinjski vladika, tu vojvode obdario darom” (где стоји *ју* место *шага*); „Ščepan uze groše i dukate, Mitru daje pare i dinare, tu je Mitar riječ govorio” (Т. Маретић. Gram. i stil., стр. 465); „Ако *шако* буде, *шо* смо ми *пропали*” и „Ако te zapita ovaj narod, tada im reci” (стр. 471). У једној од ових по конструкцији сличних реченица налази се заменица *шо*, а у другој прилог *шага*. Даље: „Ако na čoveka ne će sramota, ono će on na nju” према „Ако ne potone, onda sam ga zaslužio” и; „Ovde hod'mo opet k mladi vidit, što sad ona radi.”, где прилог *obge* као и у другим случајевима има значење „isto što sada” Ак. Р. Замена времена с простором налази се и у случајевима у којима стоји *ige* место *kag*: „Usta Bauk, gusle skide . . . Gudnu lučcem zveketnijem amo tamo po konjskome repu; pak gdje klinac nekoliko puta krenut škrinu . . . glas ovako, lukav pjevač, zač” I. Mažuranić, Smrt Smail-age Čengića; „. . . pak gdje skoknu, pusti kolan puče; silan aga na travi se nađe.” и. „Al' gdje Bauk zadnju riječ izusti, jednijem mahom ko da munja kroz mozak mu sjeknu plaha” и. У латинском језику оваква замена постала је сасвим обична („at hostes, ubi primum nostros equites conspexerunt”).

Као што се значење прилога *obge* може ширити и означавати ужи или шири простор, тако се и значење прилога *saga* може раширивати и означавати уже или шире време. Како код прилога за место то овиси о томе с коликим се размаком простора успоређује, тако и овде то овиси о томе с коликим се размаком времена успоређује садашњост; нпр. кад се рече: „сада у 12,4 h” садашњост се замишља да траје једну минуту, јер се узимају у обзир минуте које се једна с другом успоређују, а кад се рече: „У деветнаестом столећу било је тако, а сада у двадесетом је друкчије”, онда садашњост означаје много дуже време; и т. д. Као што се

код прилога *obge* исказани простор протеже до места на коме се налази говорно лице, тако се и код прилога *saga* и отсек времена протеже до времена говора говорног лица. Као што прилог *obge* може имати и неодређено значење, такво значење може имати и прилог *saga*; нпр. у реченици: „Он говори *sag* једно *sag* друго” то *sag-sag* не означаје нешто што се дешава само два пута, него нешто што се дешава неодређени број пута, у поближе неодређено време. Прилог *sag* може се односити и на прошлост кад долази с историским презентом, као у приперимеру: „Е, шта ћеш, сине, да купи бабо?” — Детега склоност кушаше свог... Дете се чешка руком по глави, Као да не зна што би од свег... Сад се и бабо чешка по глави, Гледајућ’ дуго синчића свог...” Ђ. Јакшић („Отац и син”).

Као што простор који се пружа у даљину исказујемо прилогом *obge*, ако тај простор замишљамо као целину са простором на којем се налазимо, тако и радњу која се је започела у ближој или даљој прошлости замишљамо и исказујемо као садашњу, ако она допире до момента када је исказујемо. Та се радња исказује презентом несвршеног глагола, и може да захвата краће или дуже време, али и она, као и време исказано предлогом *saga*, мора да допире до момента када се почне исказивати, а у том моменту, као и у даљим моментима саопштавања још треба да траје, јер чим престане, она пређе у прошлост и исказује се претеритом. Ако слушамо низ звукова који се нижу један за другим правећи ритмичку целину, и ако свратимо пажњу на било који моменат нашег запажања тих звукова, нама се чини да у једном моменту једнако јасно запажамо као целину неколико тих звукова. Међутим они се нижу један за другим; кад се један јави, онај пред њим већ је нестао, па је због тога садашњи само онај најновији, најпоследњи у том низу. Наше запажање ипак нас потпуно не vara. То је позната „психолошка садашњост”. Према испитивањима, она траје неколико секунда: оно што се доживи задржи се још неколико тренутака у свести надопуњујући се неприметно сећањем. Овде је већ заматак временске апстракције.

Ако низ звукова који запажамо као једну целину хоћемо да некеме саопштимо као нешто што запажамо у садашњости, ми такво саопштење започињемо на темељу последњег звука који чујемо. Међутим, док остваримо почетак саопштења, прође нови тренутак, у којему може да се нови звук не појави и да даље остваривање тих звукова престане. Другим речима, увек се исказује онај део радње или стања који се већ опазио, који је дакле прешао у прошлост. Због тога при почетку исказивања неке радње као садашње ми то увек чинимо с претпоставком да ће се она продужити и у току исказивања. То тако и бива, особито што се тиче природних појава (киша, ветар и др.), али кад се исказују радње које врше жива бића или стројеви, може се догодити да радња ненадно престане да се врши баш у моменту почетка саопштавања. Ово се боље види у случајевима где је размак између утисака који се по-

навлађу већи, као нпр. код ћукања ћука, кукања кукавице, ритмичког појављивања светлости неког светионика. Куцање човечјег бића брже је него ове радње, ма колико било успорено, али кад слабо ради, теже се запажа. Кад се ослушкује било неког ко је у дубокој агонији, с намером да се види је ли жив, ако се осети неки слаби ударац бића, рече се (с претпоставком да ће се ударац поновити): „Било му још удара“, али може бити случај да је то последњи ударац и да се више не понови. Кад би то говорно лице знало, оно у том стању не би употребило презент, него претерит. Овако је и са стањима: зрела воћка која виси о грани може сваког тренутка да неочекивано падне.

Као целине ми примамо и различите утиске који се не нижу један за другим у истим временским размацама, особито ако ти утисци претстављају саставни део неког човечјег рада, јер се ту узима у обзир његова воља да настави рад који врши. Ако чујемо нпр. ударце мотике у земљу, ми ћемо рећи: „Неко копа“, иако за време док то говоримо не чујемо звук мотике. Овде се узима у обзир и искуство да се при таквом раду звукови не нижу брзо један за другим и да су честе паузе. Ако се у мирно доба чује негде пуцањ из пушке, то ће се исказати претеритом свршеног глагола, јер се сматра да се то више неће поновити, али за време рата, на месту у близини којега се води борба, и ако се чује само један пуцањ, рећи ће се: „Пуца“, јер се сматра као наставак ранијих пуцања и претпоставља да ће се наставити. Ако неко пише у соби, па на позив пријатеља моментално прекине рад и изађе на прозор, на питање: „Што радиш?“ одговориће: „Пишем“, иако кроз то време то не ради. Ако неко закуца на врата, ми ћемо и после тога рећи: „Неко куца“, јер рачунамо да он стоји пред вратима и да ће, ако му не отворимо, поновно куцати. Још шире је време и већа апстракција у примерима као: *Учим већ месец дана; Он свира већ преко тридесет година; Он лежи под земљом већ триста година* и т. д. У свим овим случајевима презентом се исказује радња или стање које допире до момента говора.

Најужа је садашњост она која траје док се опажа радња о којој се говори. Тиме што се неким изразом одреди до ког се времена радња протеже у прошлост пажња се управља на читав тај временски отсек који се само својим најновијим делом протеже до момента њеног исказивања. У колико је означено време дуже, у толико тај отсек постаје све апстрахованији. Ако трајање радње није никаквом речи одређено, а ничим се не показује да се говор односи на најужу, садашњост, у том случају време трајања радње равна се према значењу именице на коју се односи. Ако се радња односи на индивидуалну претставу неког живог бића, онда се њено трајање креће у оквиру дужине његова живота: *Петар обрађује земљу* (бави се обрађивањем земље). Ако се односи на неки општи појам, трајање је неограничено: *Човек обрађује земљу*. У погледу лексичког значења, ако се односи на рад живих бића, добија разне нијансе значења бављења, зани-

мања нечим, а кад се односи на особину некога или нечега, онда добија значење особине: *Он муца*; *Он шећа* (где се односи на индивидуалну претсаву); *Вайра свейли*; *Ружа мирише* (општи појам). Значењу особине блиска су значења склоности или нагона за вршење неке радње: *Он пије* (има страст да пије алкохолна пића); *Он се краде*; *Он краде*; *Велика риба једе малу*, и др.

Презент може имати више или мање апстраховано значење и када се уз глагол стави прилог *сага* или *обге*, или обадва заједно, јер и те речи имају и уже и шире значење, нпр.: *Он сага учи право* (а раније је учио економију), или: *Он сага обге рагу* (а раније је радио код своје куће). Такво значење може имати глагол и ако се за време говора запажа радња о којој се говори; нпр. ако Петар опази Павла који копа земљу и рече: „Павле копа”, ту глагол у презенту означаје радњу која се извршује за време говора говорног лица, али ако он рече: „Павле сада копа, а прошле је године трговао”, у том случају ће прилог *сага* добити шире, апстрахованије значење, а тако и глагол. Он ће имати квалификативно значење и значити да се Павле сада бави копањем. Ако би се рекло: „Павле сада овде копа, а прошле је године копао у свом радном месту”, и у том би случају глагол имао квалификативно значење. У овим случајевима рад који се запажа за време говора говорног лица није предмет говора, него се он узима као повод за давање једног суда са општијим значењем.

Ипак ови глаголи у презенту и кад имају оваква опстрахована значења, означају радњу која се протеже до момента говора говорног лица. Поред: *Он копа* (=он се бави копањем) говори се: *Он је копао* (али је сломио руку, па више не копа). У првом случају лице о којему се говори бави се копањем још за време говора говорног лица, а у другом не бави. Из овога се види да и у овим случајевима презент има извесно значење остваривања које допире до времена говора говорног лица и даље се остварује за време соопштавања. Само то остваривање није везано уско за време говора, него се гледа апстраховано као радња која се понавља у краћим или дуљим временским размацама, па се не води рачуна о томе да ли се она случајно врши за време говора или не, али се сматра да она није престала да се врши.

Иако глагол у презенту често има опште значење, ипак је значење остваривања за време говора говорног лица у најужем и најконкретнијем значењу прво и основно. У току развоја рада човек је постајао све више свестан своје воље и себе као вршиоца рада, а тако је почео схватати и рад који други врше као последицу њихове воље. То је изразио и у језику тиме што је уз глагол почео стављати личну заменицу у номинативу (као што се види и из данашњих неких језика, „schlagen -ich”, Wundt, Die Sprache, место раније посевне заменице („mein tragen den Stein” оп. cit.) Ова заменица срашћујући с глаголском именицом (инфинитивом или партиципом) претворила се је у суфикс који је глаголу поред значења лица, под утицајем објекта с којим је радња повезана јер на

њега прелази, дао и значење актива. На овај начин су лице и радња приказани као узрок и последица. Пошто узрок долази пре последице, почела се лична заменица изговарати пре глагола, иако је и он својим обликом означавао лице. У трећем лицу постојао је и посебан разлог да се посебно, именовано, означи вршилац радње, и то у случајевима када се он није могао опазити па према томе ни показати.

Овакво схватање рада човек је добио при запажању објективне стварности, а на темељу те стварности почео га је и исказивати: први језички израз остварен на темељу оваквог схватања односио се је на рад који је говорно лице само вршило за време док га је исказивало, а затим другим наставцима (према лицу) и на рад који су други вршили. Па и раније, кад је човек исказивао радњу замишљајући је као нешто што њему припада (а како је и данас исказује у многим језицима), на тај је начин почео исказивати свакако у моментима кад је ту радњу вршио и осећао да је она с њим повезана у једну целину. Тако је било и у најдаљој прошлости језика, у време кад се служио узвицима: кад је човек почео повезивати неки предмет или појаву са звуком који је производи својим говорним органом, то је чинио у моментима када их је запажао.

Стварањем овог новог облика језик је учинио даљи корак у правцу логичког израза путем рашчлањавања претставе. Пошто се у том погледу показао као врло погодан, почеле су се на исти начин изражавати све промене, и оне које се односе на жива бића, и оне које се односе на неживу природу. На овај начин су се почели исказивати и процеси и стања.

Пошто се објективна стварност непрестано мења, тренуци садашњости који се нижу један за другим у човековој свести непрестано су испуњени новом садржином. Та непрестана промена даје садашњости карактер динамичности, непрестајања, несвршености, трајања (човек читав свој живот проведе у садашњости). Зато је радња само док траје садашња. Чим се сврши, она заостаје за новом садашњошћу. Пошто у моменту говора мора да траје, да је несвршена, не може се исказати свршеним, него само трајним, несвршеним глаголом. К. Бругман каже да је презент логички једна тачка која дели прошлост од будућности, а обична садашњост да се састоји из једног дела прошлости и једног дела будућности. То показује примером из утрке: „Sage ich nun z. B. *er holt ihn ein* (etwa im Wettlauf), so liegt der Moment des Einholens, Während ich von dem vor mich sich abspielenden Vorgang spreche, noch in der Zukunft. Wäre das Einholen in dem Augenblick, wo meine Äußerung einsetzt, schon erfolgt, so müsste ich ein Präteritum gebrauchen“ (К. Vgl. Gr. 561). У словенским језицима, где постоји видски систем разликовања свршености и несвршености, види се да наведени пример не може показати да се у садашњости налази један део будућности, јер докле год један у трци не стигне другога, достизање се посматра као несвршено, непостигнуто (поготово

у утрци, где се рачуна и са десетим делом секунде) и исказује се несвршеним глаголом, а чим се види да је постигнуто, оно се исказује претеритом. Ако неко своје уверење о томе да ће се рад свршити онако како он замишља исказује на тај начин што тако замишљену радњу приказује као свршену, у таквом случају глагол добија модално значење. У овом раду говорено је о једном тренутку у којем остваривање радње исказиване презентом још није извршено, али се претпоставља да ће се остварити. Истина, ту је тај тренутак остваривања за време запажања још у будућности, али је он за време саопштавања већ у садашњости. Он се односи само на продужење радње. Ту се мисли да оно о чему се говори није престало, него да у моменту говора још траје, а у Бругмановом делу говори се о моменту достизања који је за време говора „још у будућности”. Што се тиче апстрахованог посматрања радње која се понавља у краћим или дуљим, у једнаким или неједнаким временским размацама, пошто се сва та понављања радње посматрају као једна целина, она се посматра као да траје за време говора говорног лица, па и ако он пане у моменат паузе, кад се радња не врши. Дакле ни овде се у изреченом презенту не налази ништа што припада будућности. Будућност је у нашој свести оштро одвојена од садашњости, у колико оштро и тачно запажамо објективну стварност у њеним променама, јер је између њих велика разлика: оно што је садашње то се остварује и за време остваривања пролази кроз чула онога који то запажа, а оно што је будуће постоји само у машти док се не оствари.

Случајевима перфективног презента у презентској ситуацији, са модалним значењем, у које поред осталог спада и словеначки тзв. ефективни презент, може се додати и српскохрватски презент који се употребљава у псовци(у југозападним крајевима). У таквој реченици као изразу афекта развија се модално значење, па се глагол може употребити у перфективном виду. То су два глагола који су у Вуковом речнику преведени на латински глаголима „сo-сасo” и „сoптeјo”. Употребљавају се као прелазни с објектом на који се односи псовка, а долазе и са рефл. заменицом-се и даљом надопуном. Модални је презејт и у употреби глагола дати у негативним реченицама: *Не дам ти!* (=нећу да ти дам).

Перфективни презент може се употребити у оквиру ширег презента, али се ту радња коју глагол исказује не замишља као радња која се остварује један пут, за време запажања, него као радња која се јавља неодређен број пута у поближе неодређеном низу дуљих или краћих временских отсека, а у границама времена које се види из контекста. Тако, гледана кроз тај низ као део целине којој припада, и она се показује као несвршена, јер се замишља да то понављање није престало до момента говора и да ће се и даље наставити; нпр. у реченицама: *Он је наш сџари њријателъ. Он дође ког нас као у својој кућу; — Он учи већ четири сатта с малим одморима: само усџане, мало се ѡрошеџа ѡ соби и оџет сегне за рад; — Пјан је. Гледај ѣа како иге: сад ѡђе на једну, сад на друју*

стирану. Ако се зна да се радња више неће поновити, онда се то исказује као нешто што се понављало неодређен број пута у прошлости. Он је био наш *пријатељ*. Он би дошао код нас као у своју кућу.

Перфективни се презент као што је познато може употребити и за *прошле* догађаје у вези с разним претериталним облицима, разним прилозима или синтагмама за ознаку прошлости. У том случају говорном лицу је у свести презентна радња о којој говори, па је означаје као радњу која је у објективној стварности презентна за време његова говора, али другим речима показује да је то ипак прошлост. До исказивања прошлог догађаја долази сасвим природним психолошким процесом. Говорно лице у току говора запажа објективну стварност и види да је оно о чему прича било раније, те то исказује претеритом, али се у исто доба уноси јаче у свој унутрашњи свет, у своје памћење у којему искрсавају слике догађаја о којима говори. Ове слике потискују из његове свести утиске које за време говора прима из објективне стварности. Догађаји које види у својој разиграној машти изгледају му као да се догађају за време док их исказује, па их као такове почиње и исказивати. При оваквом исказивању догађаја он употребљава несвршене глаголе, а може и свршене, јер се односе ипак на прошле догађаје које он види у свом памћењу као свршене. Пошто се овакав начин исказивања показао као погодан, јер оживљује слику, он се почео и хотимично употребљавати као језичко средство. Перфективни презент употребљава се кад се давају сукцесивне слике догађаја у његову развоју. Кад се дава симултана слика објективне стварности, онда се употребљавају само презенти несвршених глагола, јер је то слика која се запажа одједанпут као једна целина, у једном моменту: што је до тог момента несвршено види се као несвршено и исказује несвршеним глаголом, а оно што је свршено исказује се перфектом свршеног, резултативног глагола.

Кад се гледа нека слика и у исто доба саопштава њена садржина, онда се оно што се на њој налази описује као природа која се посматра у моменту говора. Тако се поступа и ако се она описује доцније кад више није пред очима, ако се зна да постоји и даље. Овако је и са писмом. Кад год читамо књигу, ми изнова примамо њену садржину запажањем (читањем) слова под којима се та садржина налази. Зато нам се то соопштавање које примамо из књиге увек приказује као садашње. Зато кажемо: „Писац пише да...”, или: „Писац каже да...” И кад некоме казујемо садржину примљеног писма, исто тако поступамо; кажемо нпр.: „Примио сам писмо од брата. Пише да те пуно поздравим”. Време примања писма казује се у овом случају претеритом, а време, поздрављања, које је доста раније, казује се презентом, јер се замишља писмо које је ту у садашњости, у којему се тај поздрав налази и сада, и из којег се може кад год се хоће пустити писца писма да говори. Писмо је ту, пишчев говор преко записаних слова допире до садашњости.

Кад мислимо о будућим догађајима, ми те догађаје замишљамо у сликама наше маште. Пошто су те слике тада презентне у нашој свести, ми их можемо замислити као презентне у стварности за време док о њима говоримо, па их можемо исказати цезуром. Може се рећи: „Сутра идем на излет”. У оваквом случају говорно лице замишља у својој машти схематички свој сутрашњи одлазак на излет као радњу која се већ остварује па то тако и исказује, али прилогом *суџра* ипак показује да је то само такав начин изражавања и да ће се радња тек у будућности почети да остварује. У оваквим случајевима се не исказује нешто што се је доживело и што се налази у памћењу, па се не може у свести оживети тако детаљна слика као при сећању на оно што се доживело. Због тога у оваквим случајевима оно што се исказује презентом није никад тако детаљно исказано као кад се презентом казује прошлост; напр. кад се говори о прошлости може се рећи: „Јучер идем полатано путем у школу, гледам око себе опрезно, да ме каква кола не прегазе; осврћем се десно, лево” и т. д. Оваква реченица никако се не би могла употребити за будућност стављањем прилога, *суџра* место *јуче*. Може се само рећи кратко: „Сутра идем у школу”. Може се још одредити сат поласка, средство којим се путује и сл., али се не може ићи у детаље извршавања радње. Из овога се види да оваквом презенту и није циљ оживљавање радње само посеби, него да тиме треба нешто друго да се постигне: тиме што се исказује будућа радња као садашња, остварена, исказује се неминовност њеног остварења. На овај начин се исказују догађаји за које смо сигурни да ће се остварити. То су на првом месту природне појаве: *Суџра излази сунце јачно у шест сати; — Преко суџра је мена месеца*. Затим догађаји који су довољно сигурни, јер не овисе о вољи и моћи појединца, него о нечем сталнијем, јачем, о друштву: *Суџра се отварају школе*, и т. д. Даље оно што се тиче појединца, а мисли се да ће се сигурно извршити: *Ти суџра јуџујеш, а још нишџа ниси сџремио!; Долазим у јонедељак возом*. Ако се као сигурно исказује нешто што овиси о вољи појединца, тиме се јаче исказује и његова чврста одлука да то изврши: *Ог суџра јочњем озбиљније учџи*. Такво се значење налази особито у негативним реченицама: *Не слушам више никога!; Кад је џако, више вам ја обде не долазим!* и сл. У оваквим случајевима воља је тако јака, да се оно што се хоће види као већ остварено.

О ЗНАЧЕНИАХ ПРЕЗЕНТА

(Резюме)

В этой работе рассмотрение значений презента производится на основании сравнения этой формы с указательными местоимениями и наречиями места и времени. Действие, которое выражается имперфективным презентом, может охватить более или менее долгий промежуток времени, но, как и пространство, означенное наречием *здесь*, должно распространяться до места

говорящего лица и, как и время, означенное наречием *сейчас*, должно продолжаться до времени речи говорящего лица (если эти наречия употреблены в своём прямом значении), так и это действие (если презент употреблён в своём прямом значении), должно продолжаться до момента речи говорящего лица потому что, как только оно прекратится, то становится прошлым и выражается претеритом.

Если мы хотим ряд звуков, воспринимаемых нами как одно целое, комунибудь сообщить как нечто, что мы воспринимаем в настоящем, мы такое сообщение начинаем на основании последнего звука, который слышим. Между тем, пока мы осуществим начало сообщения, пройдёт новый момент, в котором может быть этот звук не появится и дальнейшее осуществление этих звуков прекратится. Иначе говоря, всегда выражается та часть действия или состояния, которая уже воспринята, которая, следовательно, перешла в прошлое. Поэтому в начале высказывания какого-либо действия в настоящем, мы это делаем с предположением, что оно будет продолжаться и в течение высказывания. Это так и бывает, когда это касается явлений природы (дождь, ветер и др.), но, когда выражаются действия, которые производятся одушевлёнными предметами или машинами, может произойти, что действие прекратится именно в момент начала сообщения.

Настоящее в самом узком значении это то настоящее, в котором воспринимается действие, о котором говорится. Тем, что каким-нибудь словом определяется в, какой мере, действие захватывает прошлое, внимание обращается на целый тот промежуток времени, который только своей самой новой (последней) частью достигает момента его высказывания. Чем означенное время продолжительнее, тем этот промежуток становится всё более абстрагированным. Если продолжительность действия не определена никаким словом и ничем не показано, что речь идет о самом узком настоящем, то в этом случае продолжительность действия равняется по значению существительного, к которому относится. Если действие относится к индивидуальному представлению какого-нибудь одушевлённого предмета, то продолжительность его движется в рамках времени его жизни. Если действие относится к какому-либо общему понятию, оно безгранично. В отношении лексического значения, если действие относится к деятельности одушевлённых предметов, оно приобретает различные оттенки значения занятия чем-нибудь, а в случае, когда оно относится к признаку кого-либо или чего-либо, приобретает значение признака. Значению признака близки значения склонностей к известным действиям.

Хотя глагол в презенте часто имеет общее значение, всё же значение осуществления во время речи говорящего лица в самом узком и самом конкретном значении является первым и основным. В течение развития человеческого труда человек всё больше осознавал свою волю и себя, как исполнителя этого труда; это он и выразил в языке тем, что вместо прежде стоявшего при глаголе притяжательного местоимения стал употреблять личное местоимение в первом лице. Это местоимение, срастаясь с отглагольным существительным (инфинитивом или причастием) обращалось в суффикс, который под влиянием объекта (с которым действие связано, так как на него переходит) сообщил глаголу кроме обозначения лица, так же и значение актива. Таким образом лицо и действие представлены как причина и следствие. Так как причина предшествует следствию, то личное местоимение стало употребляться перед глаголом, несмотря на то, что и он своей формой означал лицо. Для третьего лица существовала особая причина обозначения исполнителя действия особо, именем, в случаях, когда он не мог быть замечен, а следовательно, не мог быть и показанным. Действие, которое производят другие лица, на основании того же наблюдения он начал приписывать им и означать его соответствующим личным окончанием. Эта новая форма глагола означала действие, которое происходит во время речи, следовательно настоящего времени. И в прежние времена, когда человек выражал действие притяжательным местоимением, представляя его как нечто ему принадлежащее, как и теперь во многих языках его выражают, этот способ начал выражать в моменты, когда это действие он производил и чувствовал, что оно с ним

связано в одно целое. Так было в языке и в самом далёком прошлом: когда человек начал связывать какой либо предмет или явление со звуком, он это делал в те моменты, когда их замечал. Созданием этой новой формы языка сделал шаг вперёд в направлении логического выражения путём представления. Так как эта форма оказалась удобной, она распространилась и на неодушевлённые предметы и стала означать и процесс и состояние и пр.

Бесперывная длительность перемен в природе сообщает настоящему характер динамичности, продолжительности, несовершенности и поэтому как настоящее могут быть высказаны только те действия, которые ещё продолжаются и, следовательно, могут быть употреблены только глаголы несовершенного вида, длительные. Из славянских языков, у которых существует система видов, видно что пример которой Бругман приводит в Vergl. Gr. не может показать его утверждения о том, что обыкновенное настоящее состоит из одной части прошлого и одной части будущего. Будущее в нашем сознании четко отделено от настоящего, поскольку ясно и точно мы наблюдаем объективную действительность в ее переменах, так как между ними большое различие: то, что настоящее осуществляется и во время осуществления проходит через чувства того, кто это воспринимает, а то, что является будущим, существует лишь в воображении пока не осуществится.

Перфективный презент может быть употреблён в рамках более широкого презента, но здесь действие, которое глагол выражает, не мыслится, как действие, которое осуществляется только один раз, во время восприятия, а как действие, которое совершается неопределённое число раз в ряде более или менее долгих промежутков времени, в границах времени, которое видно из контекста. Рассматриваемое так, через этот ряд, как часть целого, которому принадлежит, и оно выявляется как неоконченное, так как воображается, что это повторение не прекратилось до момента речи и будет продолжаться и дальше.

Когда мы думаем о будущих событиях, мы эти события представляем себе в образах нашей фантазии. Так как эти образы в нашем сознании презентны, мы можем их выразить как презентные в действительности в то время, пока мы о них говорим и потому можем их выразить презентом. Можно сказать например: „Сутра идем на излет“; в этом случае говорящее лицо представляет в своём сознании завтрашнее отправление на экскурсию, как действие, которое уже осуществляется, что таким образом и высказывает, наречием „сутра“ (завтра) всё же показывает, что это лишь такой способ выражения, а что действие ещё только в будущем начнёт осуществляться. В таких случаях не выражается нечто, что испытано и что находится в памяти, и потому нельзя создать в сознании такой детальной образ, как при воспоминании о том, что испытано. Вследствие этого в подобных случаях то, что высказано презентом, не может быть никогда так детально высказано, как, когда презентом выражается прошлое. Такой презент имеет целью не оживить действие, а выразить его неизбежность, уверенность в его осуществлении. Это прежде всего явления природы: „Завтра солнце восходит точно в шесть часов“; затем события, в которых можно быть уверенным, так как они не зависят от воли и возможностей человека, а от чего-то, что сильнее его, от общества: *Завтра ойкрываюйс школы*; затем то, что касается отдельного лица и о чем предполагается, что непременно совершится: *Ты завтра уезжаеш, а ещё ничео не приийовил*.

Если будущее действие которое ависит от воли отдельного человека, высказывается как нечто что уже осуществляется, то этим сильнее выражается его твердая решимость это выполнить: С завтрашнего дня я начинаю серьёзно учиться. Такое значение презента встречается особенно в отрицательных предложениях: Раз так, больше к вам я не прихожу!) и т. п. В этих случаях воля настолько сильна, что то, что является желательным представляется якобы уже осуществленным.